

Predavanje visokog predstavnika i specijalnog predstavnika Evropske unije u Bosni i Hercegovini, Dr. Christiana Schwarz-Schillinga na Univerzitetu u Tuzli

Uloga obrazovanja u obnovi kulture, države i društva

Istovremeno mi je zadovoljstvo i čast obratiti vam se ovoga jutra.

Zadovoljstvo jer ste mi pružili priliku da porazgovaram o nekim od svojih ideja koje već dugo imam i koje su mi prirasle za srce, a tiču se ključne važnosti koju obrazovanje ima za uspjeh velikog evropskog projekta na kome smo svi angažovani.

Iako vjerovatno dajem i previše govora i intervjuja, nemam često priliku da se odmaknem od pritiska dnevnih događanja i razmislim o onome što moje kolege i ja u međunarodnoj zajednici ustvari pokušavamo postići ovdje u Bosni i Hercegovini – naime, pomoći ovoj zemlji da postane miroljubiva, prosperitetna, demokratska i funkcionalna država, koja je u stanju ponovo zauzeti mjesto koje joj pripada u evropskoj civilizaciji i pronaći svoje mjesto u euroatlanskim integracijama.

Bez obrazovnog sistema koji promovira i održava ove ciljeve, oni se ne mogu postići. Kao što sam rekao u obraćanju Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija u New Yorku 16. maja, jednostavne riječi ispisane na ulazu u kabulski muzej u Afganistanu trebale bi biti deviza svih čiji je cilj izgradnja ili obnova jedne zemlje: "Jedna nacija je živa ako je živa njena kultura."

Istovremeno mi je i čast obratiti vam se danas jer je vaš univerzitet prva – i još uvijek jedina – strukturalno integrirana visokoobrazovna institucija u Bosni i Hercegovini. Nije slučajnost da je ona također i jedina koja je počela provoditi principe i praksu modernizacije u okviru bolonjskog procesa.

Također cijenim napore koje Univerzitet u Tuzli ulaže da studentima obezbijedi znanje, vještine i poznavanje stvari koji su potrebno za uspjeh u svijetu koji je sve konkurentniji – a ne samo da proizvede što više beskorisnih diploma. Nažalost, trenutno u ovoj zemlji ima previše ove druge vrste škola, koledža i tobožnjih univerziteta, što je znak brojnih slabosti od kojih pati visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini.

Kada su, pred kraj njegove karijere, novinari pitali Jeana Monneta, jednog od osnivača Evropske zajednice, šta bi uradio da ima šansu da počne ispočetka, odgovorio je da bi obrazovanje stavio u središte evropske integracije. Njegova poruka bila je jasna: savremenu EU čine zajednički sporazumi, zakoni, institucije, mjere, i, možda uskoro, ustav, ali prije i poslije svega toga, nju čine ljudi.

Ne sumnjam da se i u ovoj zemlji obrazovanje nalazi u središtu obnove, pomirenja i perspektive za budućnost. I zato je obrazovna reforma bila jedan od mojih prioriteta u toku mandata na mjestu visokog predstavnika.

Neki od vas se možda sjećaju, u svom prvom obraćanju pred

Parlamentarnom skupštinom tražio sam od zastupnika da usvoje već dugo odgađani Zakon o visokom obrazovanju, bez daljih odlaganja. Više od godinu dana kasnije, ja još uvijek čekam da se to desi. Nedavno je došlo do nekih pomaka, ali Bosna i Hercegovina ostaje jedina zemlja koja je potpisnica bolonjskog procesa a još uvijek nije donijela državni zakon o visokom obrazovanju – činjenica koja nije prošla neprimijećeno na sastanku evropskih ministara obrazovanja u Londonu prethodne sedmice. Međutim i dalje se nadam da će ta greška biti ispravljena prije mog odlaska sa funkcije krajem juna.

Ako se to ne desi, studentima univerziteta u ovoj zemlji i dalje će biti uskraćena prilika da učestvuju u programima razmjene, da prelaze na druge univerzitete u Evropi ili da im diplome budu priznate u inostranstvu.

Vjerovatno nema druge oblasti u ljudskom životu koja ima veze i uticaja sa toliko drugih oblasti, kao što je to obrazovanje, jer bukvalno svi ne samo da prolaze kroz devet odnosno dvanaest godina obrazovanja, nego većina ljudi ima vrlo određene stavove o tome.

Upravo kroz obrazovanje stvaramo i reproduciramo svoju kulturu, vrijednosti, navike, stavove, znanje i vještine, prenoseći ih sa jedne generacije na sljedeće, na taj način povezujući svoju prošlost, sadašnjost i budućnost.

Danas, obrazovanje također predstavlja jednu od osnovnih odrednica moći i bogatstva. Sve razlike među rasama, u položaju, vjeri, socijalnom statusu, spolu i nacionalnosti mogu se smanjiti – čak i ukloniti – kroz jednak pristup pravoj vrsti obrazovanja. Možda se ljudi i ne rađaju jednaki, ali jednak pristup obrazovanju, zagarantovan zakonom, gotovo da je isto.

Kroz obrazovanje također direktno oblikujemo uvjete svog kulturnog, društvenog i ekonomskog rasta. Upravo zato je neophodno da svaka zemlja utvrdi i dogovori glavne ciljeve,

vrijednosti i standarde koje njen obrazovni sistem treba da promovira, utjelotvori i prenese.

U Bosni i Hercegovini logika decentralizacije iz Daytonskog mirovnog sporazuma od obrazovanja je napravila taoca nacionalizma. Politički, na obrazovanje se gleda kao na instrument za stvaranje ili jačanje tri odvojena nacionalna identiteta i tri odvojena obrazovna sistema, ali ne i kao na mehanizam za izgradnju bilo kakvog zajedništva ili zajedničkog poimanja građanskih prava i obaveza, da ne govorimo o osposobljavanju učenika i studenata da budu konkurentni u modernom svijetu.

I iako ima malo suštinskih razlika u obrazovnoj politici odnosno praksi u cijeloj BiH, koje su još uvijek duboko ukorijenjene u prošlosti, zbog politike rascjepkanosti, podjela i segregacije čak i osnovnu koordinaciju i saradnju veoma je teško postići.

Dakle, od početka 1990-tih, nastavni planovi i programi na svim nivoima obrazovanja su sistematski "nacionalizirani" u skladu sa tobožnjim interesima i ukusima konstitutivnog naroda koji je dominantan u lokalnoj zajednici, usredsređujući se na takozvane "nacionalne grupe predmeta" za svaki: jezik i književnost, historija, geografija, vjeronauk, muzika i umjetnost.

Uprkos stalnim nastojanjima nakon 1995. godine mnogih domaćih i stranih agencija, te usvajanju nekih važnih okvirnih zakona, veoma malo toga je učinjeno kako bi se napravila odgovarajuća ravnoteža između posebnih prava i opštih obaveza. Najavljene su promjene, pravljene su potresi i proglašavane reforme, ali suština ovog istovremeno "nacionaliziranog" i krajnje konzervativnog sistema je ostala.

Ova situacija ne doprinosi procesu evropskih integracija baš kao što ne doprinosi integraciji unutar Bosne i Hercegovine. Ako političari i građani ove zemlje žele da se priključe

Evropskoj uniji te da konkurišu unutar EU, onda moraju prihvatiti evropske standarde i vrijednosti u oblasti visokog obrazovanja, te izgraditi sistem koji će iz temelja biti moderniziran. Takav sistem mora biti demokratski, otvoren i inkluzivan. Ukoliko ne bude tako, sistem će iznevjeriti studente ne samo kao buduće građane i glasače, već i kao radno sposobne radnike, naučnike, poduzetnike i umjetnike.

Takva razmatranja postaju još očiglednija kada se govori o visokom obrazovanju, naročito u svjetlu aktuelnih nastojanja da se formira Evropsko područje visokog obrazovanja (EAHE) širom cijelog kontinenta te da se do 2010. godine provedu zajednički standardi koje propisuje Bolonjski proces.

Sa jedne strane, stabilnoj i harmoničnoj Evropi potrebni su obrazovni sistemi koji odražavaju zajedničke ciljeve i vrijednosti, te na taj način doprinose društvenoj koheziji i slobodnom kretanju robe, ljudi i ideja. Sa druge strane, i kao što je to naznačeno u Lisabonskom programu EU iz 2002. godine, da bi ostala prosperitetna i konkurentna, Evropi su potrebni obrazovni sistemi koji će osigurati da EU ostane ekonomska zajednica zasnovana na stručnosti i znanju, sa održivim ekonomskim razvojem i sve većim brojem boljih i kvalitetnijih radnih mjesta za njene građane. Ekonomija zasnovana na stručnom znanju, međutim, također podrazumijeva društvo zasnovano na znanju koje će ojačati demokratski legitimitet kako zemalja članica tako i unije.

Lisabonski program prvenstveno je usmjeren na visoko obrazovanje te na teoretsko i primijenjeno naučno istraživanje istovremeno. Zajedno sa opsežnijim Bolonjskim procesom čini jedan dobro koordiniran, pan-evropski pokušaj da se odgovori na obrazovne, naučne i ekonomske izazove koje postavljaju druge zemlje širom svijeta koje se brzo razvijaju.

Kao posljednji nivo formalnog obrazovanja kojem teži većina mladih ljudi, u kojem danas učestvuje gotovo polovina mladih ljudi iz starosne skupine od 18 do 24 godine u većini

evropskih zemalja, visoko obrazovanje direktno oblikuje "stvarni svijet" otvarajući vrata diplomiranim studentima ka profesionalnim karijerama i omogućavajući na taj način da se njihove zemlje natječu sa zemljama kao što su Sjedinjene Američke Države, Japan, Indija i Kina. To objašnjava zašto visoko obrazovanje, zajedno sa naučnim istraživanjem te istraživanjem u polju društvenih znanosti, ima veći prioritet za EU u cjelini nego opšte obrazovanje, koje je još uvijek gotovo u cjelosti u rukama zemalja članica pojedinačno.

Ali ako se EU suočava sa ozbiljnim konkurentnim izazovima u obrazovnoj i ekonomskoj sferi, ovaj dio Evrope suočen je sa još težim testom. Dvanaest godina nakon užasnog destruktivnog rata, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora i Hrvatska, svaka u različitoj mjeri, pokušavaju da se oporave. Sve četiri zemlje, ali Bosna i Hercegovina najviše, pokušavaju realizovati višestruke tranzicije: iz rata u mir, iz nacionalnog autoritarizma u pluralističku demokratiju, iz socijalizma koji je bio na umoru u energičnu slobodnu tržišnu ekonomiju, te iz nacionalističke izolacije u evropske integracije.

Raspad bivše Jugoslavije, mnogi bi ustvrdili, nije započeo kada je Milošević došao na vlast, niti sa raspadom Komunističke partije, niti kada su ispaljeni prvi hitci u Hrvatskoj 1990. godine ili u Sloveniji 1991. godine, veći godinama prije toga, u akademskom svijetu: naročito u Srpskoj akademiji nauka i umjetnosti (SANU), sa njenim dobro poznatim memorandumom u kojem se tvrdi da je Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija postala mehanizam za represiju i sputavanje Srba i Srbije.

Ovo, naravno, nije jedini primjer kako su pripadnici akademske zajednice posijali sjeme katastrofe. Profesori, intelektualci i novinari su bili predvodnici na svim stranama, pružajući podršku raznim "nacionalnim" projektima kada nisu direktno upravljali njima. Ovdje u Bosni i Hercegovini to su bili Karadžić, Koljević i Plavšić. U Hrvatskoj je bio Tuđman i

njegove intelektualne pristalice iz disjaspore.

Mnogo godina kasnije, profesori i akademici su i dalje u velikoj mjeri prezastupljeni u političkom životu većine republika nasljednica. Neko bi pomislio da će, usljed takve situacije, reforma visokog obrazovanja imati najveći prioritet među ovim profesorima preobraženim u političare. Ali ovo, nažalost, do sada nije bio slučaj.

Još uvijek čekamo na konkretne poteze balkanske inteligencije da prekinu začarani krug nacionalističke introverzije koja je predugo bila dominantan faktor, i da mlađim generacijama osiguraju evropsku budućnost koju trebaju i zaslužuju. Jer integracija u Evropu neće biti moguća niti potpuna sve dok univerziteti zapadnog Balkana ne budu opet dostojni tog imena, reintegrirani u intelektualne i naučne tokove kontinenta, te dok ne počnu izbacivati generacije diplomiranih studenata koji će biti osposobljeni da se natječu sa svojim kolegama iz drugih zemalja.

Umjesto reintegracije, međutim, ovdje u Bosni i Hercegovini i dalje smo svjedoci pokušaja da se univerziteti potpuno zatvore, kao rezervat samo jednog naroda, entiteta, kantona ili privatnog vlasnika. Rezultat takve situacije je da ova zemlja danas ima sve veći broj javnih i privatnih institucija navodno visokog obrazovanja, ali su one sve lošijeg kvaliteta.

Čak sam čuo da građani ove zemlje, tek naoružani doktoratima sa najboljih svjetskih univerziteta ili sa već izgrađenim akademskim karijerama u inostranstvu, nisu dobrodošli kandidati za mjesta na ovdašnjim univerzitetima zato što se oni koji tu već rade boje promjena i konkurencije koju bi ovi povratnici donijeli sa sobom.

Čak iako bi ova relativno mala zemlja racionalizirala svoj univerzitetski sistem, tako da ima manje institucija bolje kvalitete, još uvijek bi trebala veze sa svijetom. Ustvari ja iskreno vjerujem da bi Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora

i Hrvatska imale izuzetno mnogo koristi ako bi, u prvom redu, riješile neka od ovih pitanja sa kojima se suočavaju njihovi sistemi visokog školstva.

Ovo nije zagovaranje ponovnog stvaranja Jugoslavije već prije zagovaranje kako da se iskoristeprednosti koje pružaju jezičko područje u kojem ljudi razumiju jedni druge, ekonomije obima, relativne prednosti u posebnim specijalizacijama, zajednički problemi i zajedničke tradicije.

Takvi simbitiočki odnosi u svakom slučaju su dio i paket bolonjskog procesa i pomogli bi univerzitetima u regionu da postanu uistinu podudarni i konkurentni sa evropskim. Saradnja, koordinacija, strateško planiranje i možda čak i racionalizacija institucionalnih odredbi bi predstavljalo pravu blagodat za osoblje i studente.

Ako gledaoci televizije u četiri zemlje mogu u sadašnjem trenutku sa entuzijazmom glasati za pjesme ostalih na takmičenju za Evroviziju onda i njihovi univerziteti sigurno mogu biti sposobni da razmijene postdiplomce, rade na zajedničkim istraživačkim projektima i sarađuju u nabavci knjiga za biblioteke i svim drugim vrstama aktivnosti.

Posebno u području osnovne i primijenjene nauke kao i u mnogim drugim postdiplomskim istraživanjima, univerziteti Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore mogu i trebaju udružiti svoju intelektualnu i profesionalnu stručnost kao i svoje finansijske resurse ako teže i da povrate svoje pozicije u svijetu znanja i okrenu u suprotnom smjeru odljev najboljih i najpametnijih mozgova.

Zašto ne bi, na primjer, dalje razvijali potencijale Inter-univerzitetskog centra u Dubrovniku ili Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije u Sarajevu da bi se na zapadnom Balkanu stvorio ravnopravan ekvivalent Evropskom koledžu u Brugesu ili Evropskom univerzitetskom institutu u Firenci kao predvodnica suradnje u postdiplomatskim

istraživanjima, obuci i izgradnji potencijala za ovaj region?

Takva saradnja bi zahtijevala teške, i bar na početku, politički osjetljive odluke svih zemalja. Prvo bi bilo potrebno izgraditi konsenzus za saradnju među vlastima i akademskim institucijama svake zemlje. Ali ako njihovi sistemi visokoškolskog obrazovanja žele preživjeti, a da i ne govorimo o tome da prosperiraju i poboljšaju i intelektualni kapital zemalja i mogućnosti za bolji život njihovih građana, ovo predstavlja jasan put naprijed.

Saradnja u zapadnom Balkanu će takođe promovirati Evropsko područje visokog školstva i mjesto regiona u tome. Iako su sve četiri zemlje pristupile Bolonjskom procesu svaka još mora mnogo učiniti u smislu reformi ako želi ispuniti detaljne i posebne zahtjeve utvrđene ovim procesom.

Trenutna rascjepkanost sistema u Bosni i Hercegovini, koji se razbacuje resursima a i dalje zadržava institucionalnu oskudicu, čini održive reforme još većim imperativom. Napredak se mora postizati na četiri, manje ili više, jednako važna fronta.

Prije svega, ova zemlja mora dobiti novi **zakonodavni okvir** na državnom nivou, u skladu sa Evropskim područjem visokog školstva a ne starom jugoslovenskom praksom. Kao što sam pomenuo na početku BiH je trenutno jedina članica Bolonjskog procesa koja nema državni Zakon o visokom obrazovanju koji ispunjava bolonjske zahtjeve.

Drugo, reforme i harmonizacija **finansijskog okvira** prema kojem bi se finansiralo visoko obrazovanje su od ključnog značaja. Ovo bi prvenstveno trebalo bi utemeljeno na formuli *po studentu* i *po programu* pošto su postojeći mehanizmi finansiranja nepravični, neefikasni, nedostaje im transparentnost i minimiziraju odgovornost, a pružaju isuviše mnogo mogućnosti za donošenje diskriminatornih odluka te uludo bacanje ionako nedovoljnih resursa.

Treće, **okvir za utvrđivanje politike, odlučivanje o strategiji i planiranju** treba biti uspostavljen na državnom nivou ali sa jasnom perspektivom da se takav okvir može prenijeti na regionalni nivo, posebno za postdiplomske studije i istraživanja.

Na kraju, potreban je novi **institucionalni okvir** za pojedine univerzitete. Univerziteti moraju biti restrukturirani kao integrirane institucije u kojima donošenje odluke na temelju učešća predstavlja normu, autonomija je zaštićena, a rukovođenje i upravljanje je efikasnije.

Sve ovo je potrebno da bi se visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini dovelo u okvire Evropskog područja visokog obrazovanja. A što je još važnije sva četiri ključna elementa moraju biti uspostavljena zajedno – kao komponente sistemskih reformi, koje jačaju jedna drugu, ako se želi ne samo reformirati nego ujedno i *transformirati* visoko obrazovanje.

Neusvajanje i neprovođenje cijelog paketa bi vjerovatno rezultiralo novim raspravama, nesporazumima i konfuzijom oko budućnosti visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Toga je do sada bilo i previše.

Međutim, važno je imati na umu da formiranje novih okvira u ove četiri oblasti predstavlja osnovni preduslov za provođenje reforme visokog obrazovanja, ali nije krajnji cilj.

Krajnji cilj je visokokvalitetan, moderan, ekonomičan, otvoren i integriran sistem koji privlači i zadovoljava čak i one studente i profesore koji bi, ukoliko to žele, mogli otići u inostranstvo.

To je sistem kojim se Bosna i Hercegovina reintegrira u evropsku i međunarodnu uniju koja obuhvata učenje, stipendiranje i istraživanje.

To je sistem kojim se naglašava činjenica da su i građani Bosne i Hercegovine baštinici jedinstvenog evropskog naslijeđa

koje uključuje individualizam, znanstveni duh i vladavinu prava.

To je sistem koji poziva građane ove zemlje, sa svim njihovim različitostima i njihovom zajedničkim karakteristikama, da pokažu da još uvijek imaju šta ponuditi ostatku Evrope.

To je sistem koji donosi brojne koristi, u smislu ekonomskog razvoja, na osnovu novaca poreskih obveznika i naknada koje roditelji ulažu u sistem plaćajući za instrukcije mentora i predavača.

To je sistem čiji su rezultat diplomci, istraživanja i umjetnička djela koja ova zemlja zapravo treba i želi imati.

To je sistem koji njeguje i nagrađuje talenat, a ne političke i društvene veze.

I to je sistem na koji mogu biti ponosni svi građani Bosne i Hercegovine i u koji se žele uključiti studenti i stipendisti iz drugih zemalja.

Nemoguće? Itekako moguće. Ali će za to trebati vremena. Kao što građani ove zemlje i suviše dobro znaju, daleko je brže i jednostavnije uništiti nego izgraditi ili obnoviti. Međutim, obnavljati se mora ukoliko Bosna i Hercegovina želi imati evropsku budućnost koja će biti jednako uvažavana kao i njena evropska prošlost.

Siguran sam da svi vi zajedno imate sposobnosti, mudrosti i upornosti koja vam je potrebna. Uvjeren sam takođe da imate volje i hrabrosti da poduzmete takve napore.

S moje strane, spreman sam da podržim uspostavu ili konsolidiranje Evropskog univerzitetskog instituta ili istraživačke akademije na zapadnom Balkanu što bi u smislu u kojem sam to jutros predložio trebao biti prvenstveni cilj regionalne saradnje.

Nadam se da ćemo uskoro vidjeti rezultate. Ja ću s velikim

iščekivanjem pratiti daljnji razvoj situacije.